

Ю.І.Клим'юк

Чернівецький національний університет

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА СТАНСІВ ІВАНА ФРАНКА

Жанр стансів належить до рідкісних виявів структурної організації віршового тексту як у світовій, так і в українській поезії. Його провідною художньою ознакою виступає строфа (станса), що передає окрему думку. О.Квятковський звертає увагу на специфіку строфи: після прочитання кожного станса необхідно робити паузу для того, щоб осмислити сказане [1,282]. Кратність висловлювань спрямована на розкриття загалом змісту твору. З'явившись в епоху середньовіччя в провансальській поезії, жанр стансів у пісенній формі, що поєднувалася із замкнутістю висловлювання у двох і більше віршових рядків, трансформується з кінця XVIII — початку XIX ст. у ліричний жанр європейської поезії з різноманітною (від чотирьох до дванадцяти віршових рядків) строфічною будовою. Станси належать до медитативного типу ліричної поезії. До цього жанру зверталися італієць А.Поліціано (XV ст.), французькі поети Ф.Малерба, Е.Дюран, Т.Віо, О.Ракан, П. де Корнель (XVII ст.), Ж. де Нерваль (XIX ст.), Ж.Мореас (XIX-XX ст.), англійці Д.Г.Байрон, П.Б.Шеллі (XIX ст.), австрієць Р.М.Рільке (XIX-XX ст.), росіяни О.Пушкін, М.Лермонтов (XIX ст.), С.Єсенін, І.Северянін, О.Мандельштам, А.Вознесенський, Й.Бродський (XX ст.) та ін. Серед українських поетів станси писали І.Франко, М.Рильський, В.Барка, Б.Кравців, Б.Рубчак (XX ст.) та ін. Станси через невизначеність своїх художніх ознак належать до малопродуктивного, зате вишуканого жанру світової літератури.

Визначальною для стансів є метафора роздумів, що у віршах може мати безліч значень та відтінків, завдяки яким і формується їх ліричний сюжет та філософський підхід до поставленої проблеми.

Цикл віршів І.Франка "Буркунські станси" входить до його збірки "Semper tiro" (1906) і складається з п'яти творів. Вірші "Кожда кичера в млі..." (1901), "Дівчино, моя ти рибчино..." (1901) та "О, розстроена скрипка, розстроена!.." (1901) мають явні ознаки стансів. Складніша справа з поезією "Ользі С." (1901), яка є присвятою, але за формальними ознаками - це станси. Останній вірш циклу "Конкістадори" (1904) нічого не має спільного зі стансами, його цілком можна віднести до жанру власне медитації.

Станси І.Франка написані катренами з різними системами римування, у кожній строфі висловлюється окрема думка, що виступає складовою змісту твору. Відповідно до цього первісна метафора смутку у вірші І.Франка "Кожда кичера в млі..." знаходить вираження в сюжеті зіставлення стану душі ліричного героя й карпатської природи. Автор ніби перебуває в невіддані того, що відбувається. Згідно зі специфікою жанру, в кожній строфі маємо новий аспект у розгортанні поетичного мовлення. Виникає аналогія між дощовим станом природи й зажуреним виглядом ліричного героя, шумом Черемошу й пригніченістю душі, відчуттям докору й скиглінням кані перед дощем. Вірш відповідає романтичному естетичному принципіві, за яким сприйняття природи суголосне настроєві ліричного героя.

Первісна метафора захоплення дівочою красою у вірші І.Франка “Дівчино, моя ти рибчино...” пов’язана із сюжетом, що твориться умовним діалогом між автором (ліричним героєм) і його коханою. У центрі поетичної оповіді краса дівчини й почуття ліричного героя. Авторська мова спрямована до коханої, яка викликає в нього захоплення, виступає джерелом страждання й щастя, з нею не страшні будь-які випробування, бо все в житті підпорядковується найвищій силі — красі.

Б.Іванюк відзначає, що необмеженість тематичного діапазону стансів “зумовлює їх структурну мобільність”, завдяки якій вони можуть поєднуватися з іншими жанрами лірики й не втрачати при цьому своїх історичних та національних ознак [2, 545 – 546]. Саме таким є вірш-присвята І.Франка “Ользі С.". Його стансова будова дає змогу по-філософськи підійти до розуміння любові як унікального явища людських стосунків. Твір складається з двох катренів, що вміщують у собі окремі висловлювання. Первісна метафора любові розгортається в сюжет завдяки думкам, що підтверджують одна одну й доводять її винятковість.

Вірш І.Франка “О, розстроена скрипка, розстроена!...” заснований на первісній метафорі чистоти людських почуттів. Сюжет твору пов’язаний із образом скрипки, що набуває в ньому ознак живої істоти, навколо якої снують роздуми автора. Скрипка розстроена через те, що до неї доторкалися далекі від музики люди. Під образом скрипки можна розуміти окрему людину й навіть увесь народ. Автор ставить питання про повернення їм з допомогою майстра-настроювача власної суті.

Стильова своєрідність стансів І.Франка визначається змістовою замкнутістю кожної строфи.

Перший рядок вірша “Кожда кичера в млі...” анонсується другим рядком “Кождий плай закуривсь...”. Анафора, що виникає при цьому, передає авторські враження від побаченого краєвиду, підкреслюючи закономірності явища. Тут же увага автора переключається на образ ліричного героя. До нього спрямовується риторичне запитання: “Що за мла на твоєму чолі?”. Наступне риторичне запитання включає в себе і риторичне звертання: “Ти чого, брате мій, закуривсь?”. Вони надають віршеві інтимного, навіть співчутливого звучання. У другій строфі хіазм “Як потік клетотить! Як гуде Черемош!” створює ситуацію наростання неспокою, що переходить у містичне відчуття тривожного стану ліричного героя й виражається в метафорах “Щось тасмнее душу гнітить, якихсь дум обігнаться не мож”.

Третій катрен поєднує в собі порівняння з аналогією:

Щось таке, мов докір,
Над душею гука,
Мов та каня, що в млі поверх гір
Сумно скиглить і дощ наклика [3, 103].

Завдяки їм у вірші створюється обстановка, що передає гнітчий стан ліричного героя.

Вірш І.Франка “Дівчино, моя ти рибчино...” написаний у формі розгорнутого звертання. У першій строфі мова автора безпосередньо стосується коханої. У дусі усної народної творчості ліричний герой звертається до неї: “Дівчино, моя ти рибчино, дівчино, кохання моє...” [3, 103]. Вона для нього “страждання” й “щастя”. Антонімічна пара, що

виникає при цьому, пов'язана з любовним переживанням ліричного героя.

У другій строфі автор переходить безпосередньо до заклику, зверненого до дівчини, об'єднати долі. Метафора “Обое підемо, обое, в далеку мандрівку життя” передає впевненість ліричного героя в правильності свого бажання, адже йому нічого не страшно з нею. Запорукою такого становища є сама дівчина, яку автор називає “чудодійне дитя”. Цей специфічний епітет містить у собі приховану силу захисту й впливу на обставини життя, яка розкривається в наступній строфі. Висловлювання в ній будуються в причинно-наслідковій формі. Твориться конфігурація різних тропів, що розкривають незвичайні властивості дівчини. Метафора “Ти стрілиш очима — і горе розвієш” переходить у порівняння “мов мла на версі”. У наступному висловлюванні “Всміхнешся — й розбурхане море поклониться твоїй красі” твориться метафора, що оспівує дівочу вроду. Автор, показуючи владу дівчини над природними стихіями, передає силу любовного почуття ліричного героя.

Ліричний момент у вірші І.Франка “Ользі С.” виникає внаслідок роздумів про глибину любовного почуття. Загальна тенденція до афористичності висловлювання веде до парцеляції строф, кожна з яких є підбором суджень про цінність чогось рідкісного:

Найгарніша для нас
Загранична квітка;
Найлюбіше лице,
Що стрічається зрідка.

Найчистіша сльоза,
Причарована штукою;
Найвірніша любов,
Усвячена розлукою [3, 104].

У першій строфі виникає смислова аналогія між оригінальністю квітки та обличчя, які викликають прихильність до себе. Афористичність другої строфи ускладнюється метафоричним значенням. Умовний зв'язок, що виникає між сльозою й штукою (мистецтвом), спрямований на ствердження високого почуття любові, перевіреної розлукою, тобто принципу вірності як вищого морального критерію.

Вірш І.Франка “О, розстроєна скрипка, розстроєна!..” має форму звертань: спочатку до скрипки, а потім до майстра. На них і побудоване поетичне висловлювання. Вже в першому віршовому рядку поряд із звертанням маємо повтор “О, розстроєна скрипка, розстроєна!..”, що визначає напрям роздумів поета. Він використовує інверсії, які одночасно є й епітетами “рук нетямущих, брудних”, що торкалися “струн чарівних”. Між ними виникає протиставний момент, внаслідок якого скрипка втрачає свої кращі властивості. Строфа закінчується метафорою “і вона їх розстроєм напоєна”. Друга строфа пов'язана з характеристикою скрипки, метафори “Ріже вухо страшними акордами, у тонації ніяк не встоїть...” своїм переносним значенням вказують на розладнаність стану душі людини чи навіть народу. Звертання до майстра має також переносне значення, під ним можна розуміти особистість, яка мала б благотворний вплив на конкретну людину або й цілий народ. Метафора “щоб вмів настроїть, оживить її співами гордими” містить у собі інверсійний епітет

“співами гордими”, що передає ідею відродження кращих якостей людини чи народу. Завдяки цьому твір набуває філософського змісту.

Перший вірш циклу І.Франка “Буркутські станси” “Кожда кичера в млі...” пройнятий сумовитим настроєм. Відповідність між станом душі ліричного героя й дощовою погодою створює загальну тональність твору, пов’язану з гнітючим враженням. Наступні вірші “Дівчино, моя ти рибчино...” й “Ользі С.” — станси, що оспівують любов. Краса дівчини — найбільший дар природи, що здатний здолати все на світі, а вірність любові має непроминаючу ціннісну силу. Вірш “О, розстроєна скрипка, розстроєна!..” про негативний вплив на чисту душу аморальних людей.

Поетичне висловлювання у віршах “Дівчино, моя ти рибчино...” та “О, розстроєна скрипка, розстроєна!..” має форму розгорнутого звертання, а у віршах “Кожда кичера в млі...” й “Ользі С.” йде від ліричного героя до реципієнта. Однак воно в них творить замкнуту форму, за своєю природою ці вірші спрямовані вглиб душі ліричного героя й очевидно є їх приватна структура, хоча деякі моменти можна трактувати як публічні. Саме приватний спосіб сисловлювання формується жанровою специфікою, складом поетичного мислення, що йде від філософської заглибленості в проблеми інтимних стосунків.

Віршова тональність стансів І.Франка неадекватна. У залежності від ліричної ситуації вона виникає внаслідок підбору формальних стильових засобів, що творять неформальний спосіб викладу їх змісту. Твори абсолютно різні за поставленими проблемами еднаються між собою своєю жанровою приналежністю.

1. *Квятковский А.* Поэтический словарь. - М.: Сов. энцикл., 1966. – 376 с.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А.Волкова та ін. — Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. *Франко Іван.* Збір. тв.: У 50-ти тт. – Т.3. – К.: Наукова думка, 1976. – 442 с.

Summary

The article is dedicated to the investigation of the genre peculiarities of the cycle of poems “Burkutski stanza” that belong to the collection “Semper tiro” written by Ivan Franko that were not enough investigated. First of all, the attention is paid to the history of the meditative genre stanza lyrics in the literatures of West Europe and the traditions of its use in the Ukrainian poetry. The analysis of Ivan Franko’s stanza “Kozhda Kychera v mli...”, “Divchyno, moia ty rybchyno...”, “Olzi ...S”, “Oh, rozstrojena skrypka, rozstrojena!..” is connected with of the role the genre means (the first metaphor, lyrical plot, the style) in discovering of its content.

Стаття надійшла до редколегії 20.10.2003